

Etika medziludských vzťahov. Racionálne motívy a výchova

Helena Hrehová

Človek je bytím vzťahovým. V priebehu života si to uvedomuje. Aj preto sa vzťahovosť stáva predmetom ľudských reflexií. Pedagogika je vedou, ktorá odpovedá na potreby výchovy. Základom vzájomných medziludských vzťahov je poznávanie. Bránou k poznávaniu je láska. V osobnom, teda v individuálnom, a aj v spoločenskom poznávaní, no nadovšetko vo vzájomnej láske láske, sa odráža spleť živých vzťahov. V týchto živých konkrétnych vzťahoch sú zakomponované viaceré kompletizujúce prvky: *tvorivé myslenie, životná filozofia, komunikačtivna kultúra, náboženstvo, viera, dejinné skúsenosti, vedecko-technické úsilie i umelecký cit*. Vo všetkých týchto existenciálnych životných komplexnostiach sa odrážajú tri postoje: a) *individuálno-autentické*, ktoré vyjavujú osobu s jej „*tvárnou tvárou*“; b) *špecifické formy spoločenských bytí, ovplyvnených dejinným prostredím, kultúrou, skúsenosťou*; c) *intersubjektívny hodnotový svet, ktorý je vždy ehom poriadku alebo neporiadku v sociálnych vzťahoch*.

Identická mravnosť každej osoby sa nielen prejavuje, ale aj verifikuje v dejinných premenách. Všetky tieto premeny v našom živote sa usilujeme hodnotiť najmä cez optiku troch disciplín: filozofie, etiky a morálky. Úlohou týchto troch spomenutých disciplín je: a) *reflektovať minulosť a súčasnosť*, b) *syntetizovať poznané s pravdou*, c) *načrtávať budúcnosť so zreteľom na hodnoty a mravnosť*.

My ľudia však v priebehu nášho života nemôžeme spoznať celostnú podstatu života a medziludských vzťahov. Dôvody tohto necelostného postihovania vecí sú viaceré, ale pravú kauzalitu by sme mohli zhrnúť do troch antropologických konklúzií: a) *človek – bytie autonómne a spoločenské – žije na zemi v limitovanom čase a priestore*; b) *ľudský rozum nie je nekonečný, ale konečný*; c) *vo vzájomných vzťahoch sa my ľudia prejavujeme ako bytia krehké, zraniteľné, nedokonalé*.

Tieto kauzality nevie vyriešiť ani naša súčasnosť a veda. Súčasná veda, tak ako aj veda v minulosti, sa obmedzuje len na ľudskú skúsenosť a na jej základe poskytuje vedomostnú orientáciu, ale neodpovedá na podstatné otázky komplexnej pravdy (empiricky nepostihnuteľnej) v celej jej šírke a hĺbke. Život a veda prinášajú iba skromné fragmenty pravdy. Všetko, čo poznáme a objavujeme, preto vyžaduje pokoru a to, čo konáme, rozvážnu skromnosť. Čo človek nestvoril, tomu zväčša nerozumie. A ak aj rozumie, nedokáže to dokonale naplniť. Nikto z ľudí nemôže byť viac ako človek, ak nie s pomocou Božej milosti.

Pravá ľudskosť sa napĺňa cez *realizáciu dobra*, ktoré maritainovsky povedané „*ctí človeka*“ a *cez slobodné láskyplné vzťahy*, ktoré sú šťastím a privádzajú k poslednému cieľu. Vzájomné poznávanie, podobne

ako láska, nikdy nie sú ničím hotovým. Naopak, predstavujú ideál, ku ktorému ľudia usmerňujú svoje konanie. V ľudskom živote musíme rátať s krehkosťou, zraniteľnosťou, nedôslednosťou i nepravdou.

1. Medziludské vzťahy a etika

Dokonalosť ľudskej prirodzenosti – ako vidíme – sa dosahuje humánnosťou voči všetkému, a to cez vzťahovú kultúru, ktorá ráta s dialógom, rešpektom, toleranciou, úctou, solidaritou, empatiou, milosrdenstvom. V týchto moderných spoločenských cnostiach je evidentná syntetická harmónia medzi: **rozumom a vierou, rozumom a srdcom, citmi a vôľou, pravdou a životom**.

Úlohou ľudí je uvedomovať si pravdu o nás samých (zmysel a cieľ ľudskej existencie), vlastnú hodnotu, ktorá má korene v racionálnosti a slobode, potrebu morálneho sebaovládania (sklonov, vášní), potrebu a prínos dobra pre život, lebo práve ono konštruuje a zdokonaľuje človeka a prispieva k jednote medzi ľuďmi.

Dobro spolu s hodnotami a cnosťami totiž patrí medzi najdôležitejšie kategórie etiky. Dobro vymedzuje mravnú formu ľudskej činnosti, zlo vymedzuje nemravnú formu ľudskej činnosti. Dobro je to, čo spoločnosť považuje za mravné a hodné nasledovania. Zlo je naopak deštruktívnou silou, ktorá deformuje ľudský charakter, medziludské vzťahy a spôsobuje rozdelenie. Zlo je nemravné a odsúdeniahodné.

Etika – ako veda – podrobuje medziludské vzťahy a hlavne dobro teoreticko-kritickej analýze: objasňuje ich významový obsah, podstatu, pôvod a na tomto základe potom hodnotí individuálne aj spoločenské správanie ľudí: minulé i prítomné, ba pokúša sa aj o budúce prognózy. Zaujímavé je, že človek vo svojich prognózach vyjadruje túžbu po jednote (neustále sa v nás ozýva závdavok niekdajšej jednoty).

Kresťanská etika (vychádzajúca zo Zjavenia a opierajúca sa o integritu viery a rozumu), v porovnaní s filozofickou etikou (opierajúcou sa o rozum a dejinnú skúsenosť) navyše vysvetľuje dobro ako *vyjadrenie Božej vôle vo svete*, a tiež aj ako prejav *prirodzenej rozumnej túžby človeka po šťastí a blaženosti*.

Pojem dobra nemožno v žiadnom prípade skúmať odtrhnuto od spoločensko-historických podmienok životnej praxe. Dobro je to, čo má byť, čo nemôže byť zlé. Filozof **Romano Guardini** (1885 – 1968) preto opodstatnene tvrdil, že „*Obsah dobra je nekonečný a platnosť bezvýhradná. Ak sa pokúsime uchopiť dobro v jeho rýdzej podobe, uycítíme, že hĺbka jeho obsahu je nezabudnuteľná, šírka nezmerateľná, plnosť nevyčerpatelná, všetko bohatstvo jeho vlastností a hodnôt neovládnutelné.*“¹ Je to ideál, ktorý sa naplňa.

Pojem dobra dominuje v európskej kultúre a v medziludských vzťa-

¹ GUARDINI, R.: *Dobro, svědomí a sostředování*. Praha: Vyšehrad 1999, s. 20.

hoch už od čias **Sokrata**, ktorý deklaroval, že dobrými ľuďmi sa môžeme stať len vtedy, ak vieme, čo je dobro. Aj preto je poznanie podľa Sokrata dobrom. V etike jeho žiaka **Platóna** sú dobro a krása dvoma podobizňami tej istej mince. Spolu s pravdou svedčia o požiadavke absolútnej dokonalosti. Dobro a krása vedú k najvyššej realite pravdy – k Bohu. Čím viac sa v našom vnútri ozýva dobro, tým viac si uvedomujeme, že k pravde, dobru, a láske treba vychovávať.

Etika vzájomných medziludských vzťahov závisí predovšetkým od morálnych hodnôt, ktoré na jednej strane vyjadrujú *kvalitatívnu realitu*, a na druhej *objektívne kritériá*, prečo je nejaký ľudský skutok dobrý, príťažlivý, vznešený, vyvolávajúci radosť. Pravda vyniká prostredníctvom morálnej hodnoty. Hodnota je to, čo dáva svetu, veciam, udalostiam a ľudskému životu zmysel. E. Coreth v tomto zmysle potvrdzuje: „*Hodnota je vždycky hodnotou pre niečo*“²

2. Spoločnosť – priestor pre medziludské vzťahy

Miesto, čas, rodinu, vlasť, národ, rasu, reč, kultúru, náboženstvo, do ktorých sme sa narodili, si nevyberáme, ale nachádzame sa v nich. Toto konštatovanie však neznamená definitívnu stabilitu, ani osud. Život je dynamický a otvorený. Človek môže mnohé z týchto vecí modifikovať vlastným pričinením. Nie však totálne, ale parciálne.

Parciálnosť podčiarkujem najmä preto, lebo moderná duchovno-ideová demokracia, veľmi pyšná na svoju pluralitu, často zabúda, že prílišným zdôrazňovaním ľudského úsilia (akoby ono bolo všemocné), a aj vnášaním tejto umelej rozličnosti za každú cenu, prispieva ku chaosu ohľadne interpretácií sveta. Človek tým, že žije v pluralite, je akoby bez duchovnej ochrany svojich ideí. Stáva sa, že nezriedkavo stráca pôdu pod nohami, teda vlastnú kultúru aj sebaidentitu.

V súčasnosti veľmi chýba, a to aj napriek pluralite, pocit jednoty sveta. Pokrok bez motívov jednoty však spôsobuje reálne vyprázdnenie autonómie. Človek nemá dôvody prečo sa má namáhať a konať tak, aby to slúžilo pre spoločné dobro všetkých. V dôsledku postupného vytrácania sa hodnotových orientácií sme síce dospeli do stavu slobody vo všetkom, ale bez zodpovednosti za všetko a všetkých. Narastajúci individualizmus uzatvára, oslepuje, obmedzuje videnie, bráni jednote.

Vo veľkej miere k tomu prispieva aj rozvoj informatívnej techniky, ktorá síce umožňuje detailnú informovanosť takmer o všetkom, ale informovanosťou sa aj vyčerpáva a pri nej končí. Informácie, nie láska sa stali zmyslom života. Človek v ich záplave stratil prehľad o tom, čo je podstatné a čo nepodstatné v živote, správne a spravodlivé. Stačí, ak pripomeniem existenciu veľkého množstva časopisov bulvárneho charakteru, ktoré ponúkajú stále viac informácií, ale nepodstatných a

---

² CORETH, E.: *Co je člověk?* Praha: Zvon 1994, s. 107.

neoverených. Novinári dnes zväčša nehľadajú pravdu, ale zháňajú sa za senzáciami a negatívnymi zvýrazneniami. Ich cieľom nie je pravda, ale peňažný zisk, osobná sláva, ktorá nestojí na základoch dobra, ale zla. To isté môžeme povedať aj o reklamách a všadeprítomných atakujúcich bilbordoch, ktoré číhajú na ľudí, aby si ich získali nie pravdivou prirodzenosťou, ale ideálne nasadenou maskou, za ktorou je iba prázdna ilúzia. Väčšina súčasných médií má spoločné to, že propagujú konzumnno-zmyslovú kultúru. Vír takýchto udalostí a takejto kultúry nás potom, či chceme, alebo nie, vŕhne do svojho streda.

Ak si túto situáciu zavčas uvedomíme, môžu nám tieto dezinformácie a deformácie otvoriť oči pre pozitívne ovplyvňovanie niektorých závažných spoločenských rozhodnutí, cez poukazovanie na negatíva tejto kultúry, ale na druhej strane sú tu aj hlboké riskantné faktory, že sami uviazneme v konzume, v zmyslovosti, v negatívnosti.

Nekritická angažovanosť navyše takmer vždy sťažuje získanie odstupu od udalostí a informácií, a tým umožní naivitu a znemožní hodnotenie s osobnou nezáujatosťou. Nemalým riskom je aj apatia a nezaujem o všetko, čo sa okolo nás deje z dôvodov prevahy nemorálnych štruktúr (nespravodlivé obohacovanie sa menšiny na úkor celku, korupcia, nepotreštané daňové úniky veľkých boháčov, nevysvetlené nadobudnutie veľkých majetkov). Toto všetko môže spôsobiť rezignáciu a únik do výlučného súkromia, do osamotenosti, môže spôsobiť nezaujem o veci verejné a o spoločné hodnoty. Súčasná civilizácia vo svojom bezhodnotovom chaose odsúdila človeka na samotu uprostred davu, vnútila mu individualizmus, ale ochudobnila ho o radosť a šťastie, ktoré nemôžeme zažiť v izolovanosti. Umelé ohňostroje, karnevalové masky, zábavné programy, akčné komédie, kde nás učia smiať sa, nie sú pravou radosťou. V samote je človek postupne duchovne zabíjaný.

Ďalšou chybou je aj typ masovej kultúry, ktorá paradoxne vytvára osamotených ľudí, formuje ich k solipsizmu (od latinských slov *solus* – sám + *ipse* – on sám, číry), teda k prisúdeniu primárneho významu vlastnej osobe. Chybné zahľadanie sa do seba, spoliehanie sa len na vlastné sily, je pôdou, z ktorej vyrastá kríza moderného človeka, a zároveň aj kríza ekonomická, politická, rasová, národnostná, morálna, hodnotová.

Správnym postojom a správnou pozíciou človeka zoči-voči spoločnosti je pochopenie zodpovednosti za medziludské vzťahy v ich konkrétnosti: „*Sami seba prežívame naplno len ako bytia zodpovedné za svoj spôsob života.*“³ Prítomnosť je čiastočne v našich rukách. Cez ňu sme zodpovední (samozrejme svojím podielom) za budúcnosť, pretože kultúru vytvárame vzťahovosťou a činnosťou, ale ako celok ju nemáme v totálnej moci. Eudská dejinnosť znamená okrem iného aj to, že: „*(...) naše bytie nemožno v čase dokončiť*“⁴

³ SUTOR, B.: *Politická etika*. Praha: Oikoyemenh, 1996, s. 22.

⁴ Tamže, s. 24.

Spravodlivosť neznamená niečo definitívne stabilné, ale naopak je to dynamická otvorenosť, v ktorej má človek morálne obstáť, teda nemá resignovať od spravodlivosti. Život nie je definitívnosťou, ani uzatvorením, naopak, každý deň prináša niečo nové aj v oblasti medziludských vzťahov.

3. Racionálne motívy a výchova

Človek je tvor spoločenský, povolaný k sociálnej existencii, k blízkosti, k príbuznosti. My všetci prirodzene inklinujeme k druhým: k dialógu, k stretnutiu. „*Nie je dobré byť človeku samému*“ (Gn 2, 18). Úlohou spoločnosti je pomôcť človeku, aby sa stal spoločníkom druhých. Spoločnosť zvonku, a my sami zvnútra, sa máme usilovať o kontakt, ktorý sa cez vertikálny vzťah lásky Boha k človeku a človeka k Bohu aplikuje v rovine horizontálnej cez osobný vzťah lásky k druhým ľuďom. Toto je cesta k humánnosti, ktorá vedie k deifikácii nás samých a k pneumatizácii sveta. Spoločnosť je v tomto zmysle priestorom, ktorý má zjednocovať ľudské záujmy a Cirkev duchovným spoločenstvom, ktoré má stále viac približovať ľudské kráľovstvo k Božiemu kráľovstvu.

Ľudská spoločnosť a ľudské spoločenstvo stoja na dvoch pilieroch: 1. na osobnom triplicitnom vzťahu voči Bohu, ľuďom a prírode; 2. a na uvedomení si vzájomnej závislosti. Základom ľudskej spoločnosti je spravodlivosť, ale dušou spoločenstva je láska.

Ak vzťah k Bohu a k iným ľuďom nie je osobný a slobodný, človek zostáva beznádejne osamotený, bez lásky a bez radosti. A tak hoci sme živí, postupne umierame. Osobný vzťah rodí život, ale láska ho umožňuje. Istý americký novinár, ktorý chcel napísať článok o charitatívnej práci Matky Terezy v indickej Kalkate, sa vyznal: Ja by som to nerobil ani za tisíc dolárov denne... V tejto svojej výpovedi bol dôsledne úprimný. Matka Tereza to totiž nerobila kvôli peniazom. Naopak, bola slobodná vo svojej láske k Bohu a k ľuďom, slobodná v konaní. My ľudia sme povolaní k láske. Láska je odpoveďou na výzvu Boha, ktorý je Láskou v zmysle absolútnom, ale túto výzvu musíme najprv počuť, počuté konfrontovať s pravdou a dobrom v našom svedomí, a len potom naplňať v skutkoch, ktoré ak sú pravdivé a dobré, sú aj krásne.

Povinnosťou všetkých racionálnych ľudí je otvárať sa v prvom rade smerom k Bohu a k iným. Toto otváranie sa je procesom výstupu zo seba samého, je vyzrievaním v pochopení, že v synergii s inými sa uskutočňuje naplnenie. Individuálne sa v spoločenstve nepotiera, ale naopak zdokonaľuje cez lásku. Tejto logike treba porozumieť. Spoločenstvo nie je v tomto zmysle nutným horizontom, ktorý zahŕňa všetky sociálne vzťahy a myslenie, ale priestorom pre slobodnú lásku a realizáciu hodnôt so zreteľom na spoločné dobro. Neudeje sa to však bez výchovy k spoločenstvu.

Výchova je zvláštnou aktivitou dospelých osôb. Je to činnosť, usilu-

júca sa o inštrukciu novej generácie a o jej uvedenie do kultúry danej sociálnej skupiny (jazyk, spôsoby, návyky, techniky, inštitúcie, hodnoty, náboženstvo). Výchova je z tohto pohľadu základnou požiadavkou človeka, ktorý sa rodí s mnohými schopnosťami, ale nemá skúsenosť, ako sa niečo zrealizuje. Dieťa sa učí od starších a spočiatku najmä od svojich rodičov a najbližších rodinných príslušníkov, ako sa má napr. jesť, chodiť, hovoriť, čítať, písať, hrať, pracovať, ale aj modliť, meditovať, kontemplanovať. Výchova je primárnou požiadavkou každej spoločnosti, aj cez ňu sa realizuje jednota medzi členmi rodiny, národa, spoločnosti, sveta.

S výchovou sa stretávame už v biblickom prostredí. Boh vychovával vyvolený národ tak, aby rozpoznal, že: a) On je jeho jediným Pánom; b) a tiež aby pochopil svoje vlastné špecifické povolanie v dejinách. Výchova zo strany Boha bola progresívna, trpezlivá, primeraná reálnym ľudským schopnostiam. Boh obdaroval Izrael novou kultúrou s novou pravdou, novými hodnotami, novými zákonmi, novými inštitúciami a rituálmi.

Neskôr tú istú trpezlivú, progresívnu a harmonizovanú výchovu praktizoval aj sám Ježiš voči svojim učeníkom a nasledovníkom s cieľom, aby ich pripravil na príchod Božieho kráľovstva. A keď opúšťal tento svet, prisľúbil im Ducha Svätého, ktorý naplní a zavŕši všetko, o čom im hovoril. Tu je odpoveď, prečo sa Cirkev od samého počiatku svojej existencie venovala výchove. A tu je aj dôvod, prečo aj dnes po viac ako dvetisíc rokoch hovoríme o potrebe kresťanskej výchovy v dejinách spásy. Kresťanskú výchovu zdôrazňovali mnohí kresťanskí spisovatelia a cirkevní otcovia, napr. **Klement Alexandrijský** (+215) svojím dielom *Pedagóg*, kde podčiarkol, že nový život kresťana má byť výsledkom výchovného procesu, v ktorom - Kristus ako pedagóg - formuje človeka k dobru a k spravodlivosti, tiež aj **sv. Augustín** (354 - 430) v diele *De Magistro* a **sv. Bazil** (330 - 379) vo svojom známom spise *Ad adolescentes* (Povzbudenie mladým), kde nabáda mladých ľudí, aby čítali aj diela pohanských filozofov a klasikov, ale aby si vybrali tak múdro, ako to robí včela, keď si vyberá dobrý peľ z každého kvetu. Výchova má dôležité miesto aj v diele **sv. Tomáša Akvinského** (1225 - 1274) v *De Veritate, q. XI* (pod názvom De magistro) a tiež v *Summe Th., I, q. 117*, kde zdôraznil, že výchova je najpotrebnejšou špecificky ľudskou aktivitou, v ktorej majster vychováva a žiak je vychovávaný. Výchovný proces sa podľa neho nezaobíde bez istej disciplíny v oblasti návykovej, študijnej, pracovnej, cnostnej. Veľmi zaujímavý je aj názor sv. Tomáša o tom, že výchova je predovšetkým úlohou ženy a najmä matky. Modelom, ktorý má mať pred očami kresťanská výchova, je sám Kristus vo všetkých fázach a okolnostiach svojho života - on je ideálno-reálnou a nadčasovou paradigmou správania kresťanov všetkých čias. Kristus nie je totiž len účinnou príčinou, ale aj exemplárnu príčinou spásy a záchranu človeka.

Racionálne motívy výchovy sa opierajú o skúsenostné dejinné argu-

mentácie. Žiaden jednotlivец, hoci aj veľmi rozumný, nemôže všetko rozumne uskutočniť sám. Racionálnosť je veľmi komplexná. Konkretizuje sa v pluralite parciálnych ľudských poznání a vychádza pritom z plurality jednotlivých vied. Jednotu je možné postihnúť len ako integritu, ktorá spája svet a život ľudí s pravdou a s pôvodnými Božími plánmi vo vnútri parciálnych spôsobov ľudského poznania.

Racionálnosť ako pojem v sebe integruje tri základné významy: a) individuálnu ľudskú poznávaciu schopnosť; b) všeobecnú racionálnosť sveta; c) základ, pre ktorý je, alebo sa koná, nejaká vec. *Ratio* je v tomto zmysle úzko späté s koreňom slova *ratus* – myslený, stabilizovaný, fixovaný a tiež s rozumovou kalkuláciou (úsudkom). Tieto významy zdôrazňovali už latinskí filozofi **Lucretio** a **Cicero**, a neskôr aj kresťanskí filozofi napr. **sv. Augustín** v diele *De genesi ad litteram III., 20, 30*. Augustín tu rozlišoval medzi *racionalitou univerzálnou*, ktorú identifikoval s *ratio divina* a *ratio humana*, ktorou sa človek líši od ostatných živočíchov na zemi. V človeku sú podľa Augustína dve úrovne racionálnosti: *vyššia – ratio superior*, ktorej predmetom je večnosť, nemennosť; a *nižšia – ratio inferior*, ktorej predmetom sú veci v priestore a čase, a tiež to, čo sa stane.

U **Tomáša Akvinského** má racionálnosť v porovnaní s **Augustínom** už omnoho širší význam. Okrem všeobecne známych významov (rozumný, slobodný, tvorivý), ktoré špecifikujú ľudské bytie, je to napr. aj význam, ktorý je zahrnutý v slovách: *koncept, znalosť, podstata, definícia, postup, špekulatívnosť, princíp*, atď. Tomáš navyše rozlišoval aj medzi: *ratio* a *intellectus*. Intelekt a rozum sú odlišnými silami, ich odlišnosť závisí od rozdielnosti aktov: „*Intelekt vychádza z intímneho prieniku pravdy; rozum z hľadania a diskusie o niečom*“ (porov. *Summa Th. II-II, q. 49, a. 5, ad 3*).

Chápať znamená osvojiť si pravdy inteligibilné. V praxi to znamená vychádzať z jedného pochopenia smerom k druhému až po konečné rozumné poznanie pochopiteľnej pravdy. Uvažovanie je v intelektu ako pohyb v odpočinku, alebo ako hľadanie vo vlastní. Jedna vec prináleží bytiu dokonalému, druhá nedokonalému. Anjeli – ako duchovné bytosti – poznajú všetko prostredníctvom intelektu. Človek môže intelektom zachytiť len prvé princípy, všetky ostatné poznania získava prostredníctvom rozumu. Rozum sa odvoláva na dedukciu konklúzií, ktorá sa odvodzuje od princípov. Aj preto sv. Tomáš tvrdí: „*Bohu neprivlastňujeme rozum, ako to robíme pri racionálnych ľudských bytiach, ale všeobecne mu privlastňujeme intelektuálnu prirodzenosť*“.⁵

Tomáš prevzal odlišenie medzi vyšším a nižším rozumom samozrejme od Augustína. Vyším rozumom človek kontempluje večné pravdy a reality, z ktorých potom vyvodzuje normy pre svoje konanie; nižším

---

⁵ AKVINSKÝ, T.: *Summa Th., I. q. 29, a. 3, ad 4.*

sa obracia na časné veci. Veľmi pozoruhodné na tomášovskej koncepcii je to, že neguje fakt, že vyšší a nižší rozum sa majú chápať ako dve oddelené sily v človeku. Svoju argumentáciu podopiera tvrdením, že večné reality môžeme rozpoznať aj z vecí časných. Jedny môžeme spoznať prostredníctvom druhých. Nekonečnú neviditeľnú Božiu dokonalosť môžeme vytušiť aj zo stvorených viditeľných vecí, ako to potvrdil aj apoštol Pavol: „*Veď to, čo je v ňom neviditeľné – jeho večnú moc a božstvo – možno od stvorenia sveta rozumom poznávať zo stvorených vecí...*“ (Rm 1, 20).

S týmito dvoma veľkými sektormi realít korešpondujú aj dva odlišné spôsoby uvažovania, v ktorom ide buď: o *špekulatívny*, alebo o *praktický rozum*. Sektor bytia je predmetom špekulatívneho rozumu. Prostredníctvom vedy prichádzame k múdrosti, zatiaľ čo v sektore konania sa riadime praktickým rozumom (angažuje sa tu vôľa aj city). Vo sfére praktického rozumu ešte môžeme rozlišovať medzi: a) *produkciou samotných vecí a nástrojov*; b) *formáciou nás samých*. V prvom prípade ide o faktické materiálne vecí, ktoré spadajú do oblasti tvorivosti a umenia, v druhom prípade ide o bytostnú reakciu konania, teda o ovládanie vlastných vášní a tá patrí do oblasti morálky.

Praktický rozum orientuje a vedie človeka vo všetkých oblastiach konania a morálky, ktorých cieľom nie je poznanie, ale konanie. Kráľovskou cnosťou špekulatívneho rozumu je múdrosť, kráľovskou cnosťou praktického rozumu je rozvážnosť. Subjektom racionálnej výchovy – ako to vyplýva z nášho kontextu – je človek, cieľom je dobro, prostriedkom cnosť.

Primárnym cieľom výchovy je formovanie integrálnej morálnej osobnosti, ktorá dokáže žiť v harmónii s druhými, to znamená v spoločnosti, kde sa nestráti, ale kde bude môcť prežívať javy a prejavovať sa ako niekto, kto prijíma aj dáva, kto komunikuje, spolupracuje, kto prejavuje sympatie, a pritom sám nie je prehliadaný.

Integrálna morálna osobnosť sa formuje cez poznanie, skúsenosť, informácie, teda prostredníctvom prirodzeného svetla rozumu, ako aj prostredníctvom viery, ktorá je ovocím Božej milosti. Človek fyzicky rastie a biologicky vyzrieva. Tento prirodzený dynamizmus je najviac evidentný na dieťati (kvôli rastu mu kupujeme nové topánky aj nové šaty), ale tiež aj duševne a duchovne zrelý človek koná rozvážnejšie ako mladík v puberte. Dospelí majú aj celkom iné duchovné potreby a duchovne zreli ľudia sa aj modlia ináč ako malé deti. Toto všetko je výsledkom výchovy na základe: seba-reflexie a seba-hodnotenia (prostredníctvom vlastného svedomia, hrdosti, ľútosti) a tiež formácie, ktorá napomáha pri hodnotení činov, udalosti, ktoré by mali byť v súlade s príkazmi morálky, teda také, aby sme boli schopní rozlišovať medzi dobrom a zlom, aby sme rozpoznávali pravé hodnoty od nepravých, podstatné veci od nepodstatných, práva od povinnosti.

Racionálne motívy výchovy sú v samotnom človeku (racionálnom, slobodnom, tvorivom). Morálnosť sa vytvára zoskupením motivačných

síl pre cnostnú realitu, ktorá je prostriedkom na ceste k dokonalosti a jej cieľom je dobro. K dobru nás vedú zákony buď absolútne, teda zjavené, alebo prirodzené – hlas nášho svedomia, alebo pozitívne, reflektované a prijaté na základe konsenzu. Tie posledné sú nestále a menlivé.

Zákon nastavuje zrkadlo našej slobode a aktivity. Staví nás pred zodpovednosť prostredníctvom povinnosti. Človek si má uvedomovať vlastnú slobodu, ale tiež aj zodpovednosť za dar slobody. Súčasný moderný človek toto nechce rešpektovať a pokúša sa relativizovať takmer všetko, vrátane zákonov, dokonca aj Božích – absolútnych (abort, eutanázia). Mnohí liberálne zmýšľajúci ľudia, a medzi nimi aj teológovia, aby sa azda nediskvalifikovali v nejakom dialógu, radšej otáčajú zákony tak, aby sa zapáčili svojim poslucháčom. Zabúdajú však na to, že krievé múry sa zväčša vyvrátia pri náraze silnejšieho vetra.

Ľudia všetkých čias potrebujú morálnu formáciu, ktorá zahŕňa formáciu svedomia, formáciu cnostnú a kultúrnu. Výchova prispieva k stavbe ľudského domu v zmysle individuálnom aj spoločenskom, lebo každý z nás je akoby tehlou v stavbe. Nezáleží, či sme zabudovaní v základoch, na prízemí, na poschodí, alebo vo výške. Našou úlohou je zostať na svojom mieste, lebo ostatné tehly s tým rátaajú, ináč by nezapadali do seba a narušili by sme nielen estetiku, ale aj statiku stavby.

V racionálnej výchove sa má počítať s trpezlivosťou aj vytrvalosťou. Umením nie je niečo začať, ale v niečom vytrvať. Bolesť a nepochopenie by nemali zastaviť ľudí v realizácii pravdy a v konaní dobra. Hľadanie pravdy je totiž vždy radostnou pozitívnosťou, ale aj námahou. Bolesť a utrpenie sú tajomstvom, posilňujú a zocelujú ľudský charakter, sú znamením, že žijeme nielen fyzicky, ale aj duchovne. Kto napr. necíti bolesť pre nejaký zlý čin, je vlastne duchovne mŕtv. Bolesť môže mať a aj má aj pozitívnu stránku, je signálom, že niečo nie je v poriadku, a zároveň tiež smerovaním k čomu, čo presahuje nás samých. O trpezlivosti a vytrvalosti sa zmieňujem preto, lebo chcem nadviazať na cnostnú logiku, ktorá má stabilné miesto v oblasti výchovy.

Formovanie svedomia a formovanie cnostného charakteru, orientovaných na mravnú dokonalosť, vždy naráža na zákon a mravné povinnosti, ktoré sú nepodmiernenou záväznosťou, rátaajúcou s možnosťou *slobodnej voľby, slobodného rozhodnutia, slobodnej lásky*. Mravná povinnosť je totiž ľahká iba tam, kde je sloboda. Povinnosť k láske, k spravodlivosti, k službe a k svätosti je pravou slobodou, ale my ľudia si to musíme uvedomiť a usilovať sa o tento typ slobody, lebo ona jediná je zárukou radosti, šťastia, blaženosti. Tomu porozumeli svätí.

Pri formácii cnostných návykov je dnes urgentné upozorňovať na nemierne užívanie pozemských dohier a na vyvolávanie umelých potrieb, ktoré by naopak mala vystriedať striedmosť a jednoduchosť.

Správny vychovávateľ je ten, kto nielen upozorňuje na hodnoty, ale aj participuje na živote mladých ľudí a zaujíma sa o ich problémy, kto sa vie vžiť do ich situácie a do ich videnia vecí, kto participuje na ich aktivitách, napr. športových a kultúrnych, na ich konverzácií, ale nie

ako prispôsobivý partner v dialógu, ale ako zrelý a zodpovedný priateľ, ako niekto, kto dokáže koordinovať ich plány a méty smerom k dobru, kto je pohotový zasiahnuť pri vyjasňovaní problémov a pri vymedzovaní kritérií, kto vie korektne zasiahnuť s rozvážnosťou a kto vie napomenúť s láskavou trpezlivosťou. Svet na počiatku tretieho tisícročia potrebuje vychovávateľov a pedagógov, pripravených citlivo reagovať a učiť mladých ľudí, ako možno zvíťaziť nad smútkom, ako sa možno povzniesť ponad veľké sklamania, ako nájsť zmysel života aj v samote. Podstata výchovy spočíva vo fakte, aby sa človek staval stále viac humánnym, teda aby nezabúdal, že nie *viac mať*, ale *viac byť* je múdrosťou a známkou zrelosti.

V závere by som chcela podčiarknuť ešte jeden dôležitý moment, že výchova je aj aktom zhovievavého milosrdenstva a lásky k človeku, rodičov k ich deťom, učiteľov voči žiakom, dospelých voči dospievajúcim. Vychovávateľa a pedagóga majú preto povinnosť permanentne sa vzdelávať, dobre poznať psychologické procesy v rozličnom veku, aby tak mohli lepšie asistovať pri raste vlastných detí alebo zverených žiakov (prospech žiaka sa nezlepší, ak ho za trest premiestnim do prvej lavice, aby som ho mala na očiach). Problém je ďaleko hlbší, je v ňom samom. Získať si ho môžem: kladnou motiváciou, vlastnou blízkosťou, osobnou príkladnosťou. Výchova je aj preto emanáciou: vychádza z otcovstva a materstva a je pevne zviazaná s rodinou a napokon aj s Bohom, ktorý je Otcom všetkých ľudí. Podmienená láska nemá miesto v kresťanskej výchove. Mám tým na mysli citové alebo duševné vydierevanie. Dieťaťu nemôžem povedať: budem ťa mať rada, ak... Boh nás má rád už, a to preto, že každý človek má veľkú hodnotu v sebe samom (je chrámom Ducha), bez ohľadu na to, čo vo svojej slabosti koná. Boh nás má rád – v tejto istote je naša cena, ale aj pokora. Veľkosť skutkov, meraná výkonom, tak príznačná pre ľudí, je cudzia Bohu. Správny pedagóg nestavia svoj vzťah voči žiakom na základe veľkých analýz, ale viac myslí na symfonickú syntézu.

My ľudia sme duchovne zrelí vtedy, keď sa slušne správame voči iným, a tiež vtedy, keď sme schopní vychovávať iných bez moralizujúcich predsudkov. A napokon k výchove patrí aj pochvala, ktorá je pozitívnou motiváciou pre všetkých ľudí. Povedať: ja to nerobím kvôli sebe, ale kvôli vám, je veľkou vecou, ktorá umožní vyčerpať tému, nie poslucháčov. Pokrok vo svete, vzdelanosť, kultúra, ľudskosť, solidarita, to všetko je ovocím výchovy. Zmyslom života a Božou vôľou je, aby sme sa – my ľudia – stávali stále viac Božími priateľmi a v Bohu priateľmi všetkých, teda všejednotou.

Boh má vzťah k všetkému, čo stvoril. Jeho vzťah k celému stvoreniu je stabilný, dokonalý, láskyplný. Človek ako osoba (stvorená na Boží obraz) má vzťah k Bohu, k iným ľuďom a k svetu (vonkajšiemu aj vnútornému). Ľudský vzťah oproti Božiemu je však nestabilný, nedokonalý, citlivo-krehký. Ľudia nie sú jednotní, ale sú na ceste k jednote. Každý ľudský vzťah predpokladá poznanie a lásku. V západnej tradícii sa

kladie väčší dôraz na poznanie: *čím väčšie poznanie, tým väčšia láska*. Vo východnej tradícii je viac zdôraznená láska: *čím väčšia láska, tým väčšie poznanie*. Ľudské poznanie a láska narastajú, preto musia byť formované, usmerňované, orientované. Tu je vlastne aj dôvod a racionálne motívy výchovy. Cieľom stvorenia je Božie kráľovstvo, ktoré sa začalo, ale ešte sa nevyjavilo v plnej sláve. Zmyslom celého dynamizmu stvorenia je nádejné očakávanie parúzie.

Literatúra

- [1] AKVINSKÝ, T.: *Summa Th., I. q. 29; II. – II., q. 49, a. 5, ad 3*. Edizioni Studio Domenicano, Bologna 1984.
- [2] CORETH, E.: *Co je člověk?* Zvon, Praha 1994.
- [3] GUARDINI, R.: *Dobro, svědomí a soustředování*. Vyšehrad, Praha 1999.
- [4] SUTOR, B.: *Politická etika*. Oikoymenh, Praha 1996.
- [5] HREHOVÁ, H.: *Kresťanské cnosti vo východnej spiritualite a duchovnej literatúre*. Vyd. M. Vaška, Prešov 2002.

Prof. ThDr. Helena Hrehová, PhD. je vedúcou Katedry etiky na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity. Venuje sa personalistickej filozofii a morálnej filozofii (tomizmus a novotomizmus), etike (dejiny etiky, sociálna etika) a morálnej teológii (čnosti, hodnoty).